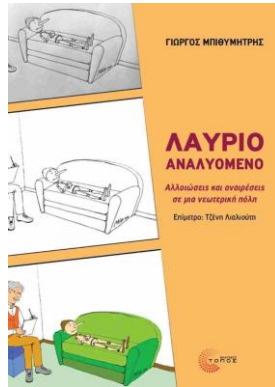


Σχόλιο στο βιβλίο «Λαύριο Αναλυόμενο» του Γιώργου Μπιθυμήτρη*

*Κύριος Ερευνητής, Ινστιτούτο Κοινωνικών Ερευνών – Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών



Γράφει ο **Σωτήρης Μανωλόπουλος, Ψυχίατρος – Ψυχαναλυτής**

Η ψυχανάλυση, από την εποχή του Freud, έχει μια σχέση ξενίας με την κοινωνιολογία. Οι ξένοι επισκέπτονται, δεν μένουν πολύ, δεν γίνονται βάρος, δεν γίνονται μνηστήρες-παράσιτα σε ξένο παλάτι. Θα κάνω, λοιπόν, μια σύντομη επίσκεψη στη σκέψη του κοινωνιολόγου ερευνητή επί τω έργω. Πώς σκέφτεται; Τι αισθάνεται; Πώς κατανοεί;

Στο δεύτερο κεφάλαιο του βιβλίου του «Λαύριο Αναλυόμενο», ο ερευνητής Γιώργος Μπιθυμήτρης προτείνει τη μέθοδο του Αλκίνοου: «(Π)ώς η κατανόηση και ερμηνεία ιστοριών που μου αφηγήθηκαν κάτοικοι αυτής της πόλης βοηθά σε μια μερική μεν, αλλά επιστημονική έντιμη αναζήτηση της αλήθειας σχετικά με τις συνθήκες δυνατότητας να συνάπτει κανείς σχέσεις συντονισμού σε ένα χωρο-χρονικό πλαίσιο με υστερο-νεωτερικά χαρακτηριστικά». Ποιες είναι οι συνθήκες και οι δυνατότητες για να κάνουν οι άνθρωποι σχέσεις συντονισμού ή αντίστροφα σχέσεις αλλοτρίωσης, όπου αισθάνονται ότι δεν ζουν τη δική τους ζωή αλλά τη ζωή κάποιου άλλου;

Βασισμένος στις εμπειρίες της διαμονής του στο Λαύριο και προηγούμενης εθνογραφικής και ψυχοκοινωνικής έρευνας ο Μπιθυμήτρης ανέλαβε χωρίς μια εκ των προτέρων θεωρητική πρόταση μια κοινωνιολογική έρευνα που του ανέθεσε το πεδίο, ο τόπος, της έρευνάς του. Γράφει: «Ο ερευνητής δεν μπαίνει στο πεδίο tabularasa, αδιάφορος για θεωρητικές έννοιες, ή για τη βιβλιογραφική επισκόπηση». Συνδέει τις ιστορίες ζωής (αφηγήσεις στο πρώτο πρόσωπο) με τις αφηγήσεις στο τρίτο πρόσωπο (κοινότητες πρακτικών, θεσμοί, δομές). Παρουσιάζει μια εκτενή και επίσης ψυχαναλυτικά ενημερωμένη βιβλιογραφία.

Κάτι υπάρχει στο Λαύριο που παρακινεί τους ανθρώπους του σε μια βιωματική γραφή. Σε μια εξόρυξη του νοήματος από τον βράχο του πραγματικού. Ο Μπιθυμήτρης γράφει ποιητικά: «(Α)π' αλλού φερμένος, συνέβη να βιώσω σε αυτήν την πόλη πιο έντονα το εκκρεμές μεταξύ της αίσθησης ότι ο βίος που διάγω δεν είναι δικός μου και της αίσθησης ότι επί τέλους βρίσκω τον εαυτόν μου σε αυτό που κάνω. Συνεπώς εδώ, σε αυτόν το τόπο του ναυαγίου και του νέου απόπλου, του συμπαγούς σαν ορυκτό χθες και του ανάλαφρου σαν θαλασσινό αεράκι αύριο, εδώ, σε αυτή τη *λαύρα*, σ' αυτό το πέρασμα επιλέγω να δω πώς οι άνθρωποι πετυχαίνουν και πώς αποτυγχάνουν να βρουν το οικείο μέσα στο ανοίκειο, ώστε να αγκαλιάσουν, να κρατήσουν, να γευθούν το πρώτο και να αντέξουν το δεύτερο. Ίσως για να μάθω τελικά να το κάνω κι εγώ».

Ο ερευνητής αναλύει-ερευνά-ιστορεί τον εαυτό του ενώ αναλύει-ερευνά-ιστορεί το πεδίο του. Η ιστορία στα αρχαία ελληνικά σημαίνει και έρευνα. Την ιστορία τη γράφουν όχι αυτοί που ζουν τα γεγονότα, αλλά αυτοί που την αφηγούνται. Για να σε πείσουν για ένα γεγονός σου λένε μια ιστορία.

Το να ρωτήσεις τον ερευνητή γιατί σκέφτεται με τόσο πάθος αυτήν την πόλη, είναι σαν να ρωτήσεις κάποιον γιατί είναι με ερωτευμένος με μια γυναίκα. Δεν μπορεί να σε πείσει εάν σου παραθέσει ορισμένα χαρακτηριστικά της, π.χ. ότι είναι όμορφη, δυναμική, αφοσιωμένη, κλπ. Θα σε πείσει εάν αρχίσει να σου λέει μια ιστορία. Σου λέει πως γνωριστήκανε; Σου λέει τι σημαίνει αυτή η γυναίκα για αυτόν με μια ιστορία που σε πείθει.

Η Austen (1817) αναγνωρίζει ότι η πειθώ είναι ένα αναπόσπαστο μέρος των ιστοριών που κάνουν εμάς τους ανθρώπους να είμαστε με τους άλλους. Πολλές κινήσεις, αλλαγές στον χώρο και χρόνο συμβαίνουν μέχρι που όλα τα ευνοϊκά πρόσωπα να είναι μαζί στον ίδιο χώρο και χρόνο. Οι ιστορίες που λέμε μάς κάνουν να είμαστε μαζί στην ίδια πόλη. Παραφράζοντας τον McEwan (2001) θα λέγαμε ότι οι ιστορίες μας κάνουν την πόλη οικεία σαν αδελφή και ξένη σαν ερωμένη.

Ο Γιώργος Μπιθυμήτρης επέλεξε, τελικά, 50 ενήλικες «που θα έπρεπε όχι μόνο να κατοικούν, αλλά και να έχουν ζήσει στην πόλη για ένα διάστημα τουλάχιστον τριών ετών». Σε αυτούς τους 50 ανθρώπους έδωσε την ευκαιρία να πουν την ιστορία τους, να γράψουν την αυτοβιογραφία τους. Ο εαυτός του ανθρώπου, όμως, είναι βαθιά διχασμένος. Εδώ ο ερευνητής κάλεσε την ψυχανάλυση, που ερευνά το ασυνείδητο, να τον βοηθήσει να ακούσει τις ιστορίες τους.

Όλα αρχίζουν από το σώμα του βρέφους και την επαφή του με την εξωτερική πραγματικότητα, με τη μεσολάβηση των γονιών του και της οικογένειάς του. Εξωτερική είναι η κοινωνική πραγματικότητα. Η ανάπτυξη του βρέφους ξεκινά, πριν από όλα, με τον σχηματισμό του εαυτού του ως μονάδας. Η μητέρα

του νεογέννητου παλινδρομεί, έρχεται σε επαφή με τον εαυτόν της όταν αυτή ήταν μωρό και έτσι ταυτίζεται με (και κατανοεί) τις ανάγκες του δικού της μωρού. Του παρουσιάζει τα αντικείμενα του κόσμου όταν είναι έτοιμο, και του εισάγει την πραγματικότητα σταδιακά. Το κρατά, του δίνει τον υποκειμενικό χρόνο να αναπτύξει τη νόμιμη αυταπάτη, τον πρωτογενή ναρκισσισμό, την αγάπη για τον εαυτόν του, και τη βαθιά πίστη ότι δικαιούται να ζει, να ζει καλά, χωρίς ενοχή.

Ο εαυτός του βρέφους είναι ευάλωτος και βιώνει αγωνίες αφανισμού και για να αμυνθεί διχάζεται, ταυτόχρονα αναγνωρίζει και διαψεύδει την πραγματικότητα. Στους πρώιμους διχασμούς του εαυτού βασίζεται με ευαισθησία και οξυδέρκεια ο Μπιθυμήτρης για να μιλήσει για τις συναρθρώσεις του κοινωνικού με το ψυχικό. Με διχοτομήσεις εγείρονται τοίχοι πάνω στους οποίους ισορροπούν αβέβαια τα άτομα ή πέφτουν σε χαντάκια διχασμών και χάνονται από την ιστορία. Οι άνθρωποι που χάνουν το πλαίσιο του πολιτισμού τους, ζουν μια ζωή που δεν καταλαβαίνουν, μια ζωή όπου τίποτα δεν γίνεται. Και έκτοτε τα ίχνη τους αγνοούνται.

Για ορισμένα σημεία όπου η ενότητα του αφηγηματικού εαυτού κλονίζεται, γράφει ο Μπιθυμήτρης: «Δεν μπορούμε φυσικά να προσποιηθούμε ότι είναι προσβάσιμο σε εμάς τους ερευνητές το ασυνείδητο υλικό που θα φέρει στο φως τις συγκρούσεις και τις διχοτομήσεις του υποκειμένου. Αυτό που μπορούμε να κάνουμε είναι να αναγνωρίσουμε την παραπάνω ενοχλητική συνθήκη ως μια σκιά που πέφτει πάνω στις βιοϊστορίες που αναλύουμε ώστε να δούμε το ίδιο το κοινωνικό...». Ο άνθρωπος είναι αφ' ενός αλλοτριωμένος (διχοτομημένος) και εγγενώς ανοικτός στο ενδεχόμενο της ενεργούς προσαρμογής σε εμπειρίες πολιτισμού. Οι εμπειρίες πολιτισμού είναι ευκαιρίες παλινδρόμησης και επεξεργασίας των βιωμάτων του.

Υπάρχει ένας διχασμός στα θεμέλια της ύπαρξης του ανθρώπου και της κοινότητας. Μια αντιδιαλεκτική άμυνα, όπου αυτό που αναγνωρίζουμε ταυτόχρονα το διαψεύδουμε (Freud, 1940). Στη διχοτόμηση η ψυχική οικονομία λειτουργεί με έλλειμμα. Έλλειμα ταυτότητας. Λειτουργούμε, αλλά δεν σκεφτόμαστε. Για τη σκέψη χρειάζεται ένα υποκείμενο. Ισορροπούμε αλλά δεν δεσμευόμαστε με σταθερότητα. Δεν ζούμε μέσα στην πραγματικότητα, στον χρόνο και στις σχέσεις. Διαπερνάμε τους ιστορικούς χρόνους. Δεν ενώνουμε-χωρίζουμε την εσωτερική με την εξωτερική πραγματικότητα. Συμμορφωνόμαστε. Στη διχοτόμηση η διάψευση και η αναγνώριση της πραγματικότητας γίνονται ταυτόχρονα.

Σε αντίθεση, στα μεταβατικά φαινόμενα και στους μύθους, τα αντίθετα συνυπάρχουν, η απώλεια δεν διαψεύδεται, ούτε συγκαλύπτεται με συμβιβασμούς. Χρειάζεται να βρούμε έναν ερευνητή-συγγραφέα μέσα μας, και

έξω, να του αφηγηθούμε την ιστορία μας, κι αυτός να αποκριθεί, ενώνοντας τα κομμάτια, κρατώντας τη συνέχεια της αφήγησης. Χρειάζεται να γίνουμε μυθικοί. Να γράψουμε τον προσωπικό μας μύθο.

Γράφει ο Μπιθυμήτρης: «Θα πρέπει να πάρουμε αποστάσεις από το πρότυπο του ερευνητή που ισχυρίζεται ότι παρουσιάζει αδιαμεσολάβητη την αλήθεια κάθε φωνής που κατέγραψε στην έρευνά του». Και πιο κάτω: «Πιο σωστό θα ήταν να πούμε ότι σε κάθε φωνή, σε κάθε βιο-ιστορία, αναδύονται παραμορφώσεις της αλήθειας, οι οποίες εάν εξεταστούν προσεκτικά, μπορούν να μας πουν κάτι παραγωγικό για τις σχέσεις των ατόμων με τον κόσμο και τον εαυτό τους». Την πραγματικότητα τη βρίσκουμε ενώ την δημιουργούμε, δηλαδή τη ντύνουμε με νόημα, την κάνουμε υποφερτή και κατάλληλη να την πάρουμε μέσα μας, να την αφομοιώσουμε. Η αλήθεια είναι για την ψυχή μας ότι η τροφή είναι για το σώμα. Η αλήθεια, όμως, μπορεί να γίνει τραυματική, καταστροφική αν την πάρουμε μέσα μας ωμή, γυμνή. Κάθε νόημα με το οποίο ντύνουμε την πραγματικότητα είναι ένα «ψέμα». Δεν είναι, όμως, μια παραποίηση της αλήθειας. Είναι μια ιστορία.

Βασισμένος στην «Οδύσσεια» του Ομήρου ο συγγραφέας προτείνει «να δούμε τον ρόλο του επιστήμονα, αλλά και την ίδια τη διαδικασία της έρευνας ως μίας μορφής Αλκίνοου. Όπως ο Αλκίνοος φιλοξένησε τον Οδυσσέα και την ιστορία του έτσι η βιογραφική-αφηγηματική έρευνα, δίνοντας τον χώρο και τον χρόνο που απαιτείται ώστε να λυθεί το υποκείμενο, επιτρέπει και ενθαρρύνει μια επίσκεψη εκεί όπου πιθανόν να χάθηκε η αίσθηση της συνέχειας του εαυτού, η ταυτότητά του.

Ο Hartog (2003) εξηγεί: Στη σκηνή όπου ο αοιδός Δημόδοκος εξιστορεί τις πράξεις του Οδυσσέα -άγνωστου ακόμα στους Φαίακες που τον φιλοξενούν- ο πλάνης Οδυσσέας συναντά τώρα, εδώ, στο συμπόσιο, τον εαυτό του όπως ήταν τότε, εκεί, στην Τροία.

Αυτή η συνάντηση είναι κατά την Arendt (1972) η απαρχή, από την ποιητική σκοπιά, της ιστορίας. Συνιστά την αφηγηματοποίηση του γεγονότος. Αυτά που μέχρι τότε ήταν απλά γεγονότα, τώρα γίνονται συναισθηματικές εμπειρίες. Εκ των υστέρων δίνουμε νόημα στις εμπειρίες και τις κάνουμε ιστορίες. Σε αυτή την παραδειγματική, κατά την Arendt, για την ιστορία και την ποίηση σκηνή, η «συμφιλίωση με την πραγματικότητα, η *κάθαρσις*, που κατά τον Αριστοτέλη ήταν η ουσία της τραγωδίας, ο κατά τον Χέγκελ απώτατος στόχος της ιστορίας, παραγόταν χάρη στα δάκρυα της ανάμνησης. Μόλις ο αοιδός αρχίζει να τραγουδά, αρχίζει η ιστορία· μιλά για πράξεις ανθρώπων ενός άλλου καιρού, του παρελθόντος».

Η κάθαρση στην ποίηση δεν είναι εξαγνισμός, είναι η έκβαση της εργασίας του πένθους. Τότε αίρεται η ομίχλη της κατάθλιψης, που σκεπάζει σαν άμυνα τις απώλειες για να μην τις συνειδητοποιήσουμε. Γίνεται τότε διαυγής, ξαστερώνει η πραγματικότητα, βλέπουμε καθαρά. Ζωντανεύει η ψυχική μας ζωή. Δεν χαιρόμαστε επειδή θυμόμαστε κάτι ευχάριστο. Χαιρόμαστε επειδή θυμόμαστε. Τον πόνο και τον θάνατο δεν τον γιατρεύει ο χρόνος ούτε η λήθη. Τον γιατρεύουν οι αναμνήσεις. Οι άνθρωποι λένε ιστορίες για να έχουν κάπου να βάλουν τον εαυτό τους... μαζί με τους άλλους. Οι ιστορίες φτιάχνουν τον τόπο, το πέρασμα. Η αυτοβιογραφία είναι θεραπευτική. Ο ερευνητής και ο βιογραφούμενος είναι ψυχοκοινωνικά όντα, δύο ξένοι. Έρχονται στη συνάντηση με τις δικές τους μεροληψίες, φόβους, επιθυμίες, σκιές, με τις οποίες δημιουργούν το αντικείμενο της συνάντησής τους. Συναντώνται σε στιγμές αναγνώρισης. Επηρεάζουν ο ένας τον άλλο. Δίνουν ο ένας στον άλλον την ιστορία και τη ταυτότητά του. Όταν έχουμε διαβάσει Όμηρο αλλιώς βλέπουμε τον ξένο.

Η αμοιβαία αναγνώριση, το να γίνει κατανοητός ο ένας από τον άλλο, είναι μια ανάγκη του εγώ. Η κατάσταση (σκηνή) του «είναι μαζί» κάνει τη στιγμή της αναγνώρισης. Στην Ιθάκη έζησε μια σειρά από εμπειρίες αναγνώρισης που έδωσαν στον ξένο την ιστορία του και την ταυτότητα του.

Βιβλιογραφία

AUSTEN, J. (1817). *Persuasion*. New York, Vintage Classics, 2007.

ARENDT, H. (1972). *La crise de la culture*, Paris: Gallimard.

FREUD, S. (1940). Splitting of the ego in the process of defence, SE 23.

HARTOG, F. (2014 [2003]). *Καθεστώς ιστορικότητας. Παροντισμός και εμπειρίες χρόνου*, μτφρ. Δ. Κουσουρής, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

ΜΠΙΘΥΜΗΤΡΗΣ, Γ. (2024). *Λαύριο Αναλυόμενο. Αλλοιώσεις και αναιρέσεις σε μια νεωτερική πόλη*. Επίμετρο: Τζένη Λιαλιούτη. Αθήνα: Εκδόσεις Τόπος

McEWAN. (2024 [2001]). *Εξιλέωση*. Αθήνα: Πατάκης.

WINNOCOTT, D.W.(1960). The Theory of the Parent-Infant Relationship. *International Journal of Psychoanalysis*, 41:585-595.